

Spalio Dž. Fehim

VAKUFI I VAKIFI U JUGOZAPADNOJ BOSNI I DALMACIJI

Poznato je da su Turci sredinom XVI stoljeća vršili nova osvajanja prema Zapadu, šireći tako granice Carevine i u Dalmaciji. Tako je 1537. godine, padom tvrdog grada Klisa, na prijedlog Gazi Husrev- bega, osnovan novi sandžak, nazvan Kliški po gradu Klisu, u koji su ušla područja jugozapadne Bosne koja su još od ranije bila u turskim rukama i novoosvojena područja u Dalmaciji. Cijeli Kliški sandžak je obuhvatao oblasti od grada Konjica na istoku pa do grada Obrovca ispod Velebita na zapadu; zatim na sjeveru do linije Donji Vakuf-Bosansko Grahovo-Gračac, a na jugu do u blizinu morske obale na liniji Klis-Skradin-Benkovac. Bili su obuhvaćeni ovi gradovi: Konjic, Prozor, Prusac, Oborci, Donji i Gornji Vakuf, Livno, Sinj, Klis, Vrlika, Drniš, Skradin, Glamoč, Jezero, Zemunik i Hrvace, a u gotovo svakom od njih postojao je po neki vakuf. Izuzetak su ona mjesta gdje je džamija bila podignuta po sultanovom naređenju, pa su takve džamije izdržavane iz državnih sredstava i nisu imale svoje vakufe. Među takva mjesta spadaju: Prozor (džamija sultan Bajezid hana), Prusac (džamija istog sultana), Oborci (danas selo u blizini Donjeg Vakufa, džamija sultan Sulejmana), Drniš (džamija istog sultana), Glamoč (džamija sultan Mehmed hana) i Jezero kod Jajca (džamija sultan Bajezida). Osim sultanske džamije, bilo je u tim mjestima i drugih džamija koje su imale svoje vakufe.

Na ovom području su, međutim, svoje posjede uvakufili i dvojica velikih vakifa, Gazi Husrev-beg i Ferhad-paša, obojica su bili bosanski sandžak-bezi i učestvovali su u borbama na navedenom području, tako da su na neka od osvojenih područja dobili temlik-namu i tako ih uvakufili za svoje objekte u Sarajevu (Gazi Husrev-beg) i u Banjaluci, Zemuniku i Hrvacima (Ferhad-paša).

U ovom izlaganju će najvećim dijelom biti govora o ta dva vakufa, a zatim će biti pobrojani i ostali, do sada poznati vakufi i vakifi na navedenom području.

Znamo iz Gazi Husrev-begove vakufname za džamiju, imare i hanikah koja je perfekuirana u prvoj dekadi džumadel-evvela 938. (11. 12. 1531.) da je on za te svoje objekte uvakufio određena dobra u tešanjskoj i jajačkoj nahiji, kao i u Skradinskom kadiluku (Kliški

sandžak). U vakufnami su te zemlje zavedene kratko, uglavnom kao mezre (obrađivo zemljište) i čifluci. Na osnovu detaljnih turskih popisa iz druge polovine XVI stoljeća mogu se dati nešto jasniji podaci o tim zemljama.

Za zemlje u Kliškom sandžaku u vakufnami stoji ovako: »(uvakufio je) također i [sve] razne mezre, kao i sve ono što im pripada, poznate po imenu Malena Vas, Mahović, Liporeći, Lišani, Podgrađe i Vukšić, a nalaze se između tvrđava Kličevac i Ostrovica. Suvišno je opisivati njihove granice jer su poznate u tim krajevima. Na svakom imanju postoje, također, robovi i robinje koji su vjenčani i od njih rođena djeca.

Također je uvakufio u pomenutoj nahiji jedan mlin koji radi na vodi koja se zove rijeka Zrmanja, poznat kao Kraljevića mlin, sa svom opremom, alatom, kamenjem, zemljom, samom zgradom i pravom (korišćenja) pijače i tekuće vode, sa svim pravima i potpunim granicama, koje je suvišno označavati jer su poznate među stanovništvom tih krajeva.«¹⁾

Slični podaci se mogu naći i u fermanu kojeg je izdao sultan Sulejman bosanskom sandžak-begu, a kojim se odobrava da se navedene zemlje mogu »temlik« učiniti,²⁾ kao i u mukarar-nami Husrev-begove mulkname.³⁾ Isto tako, približno isti ovakvi podaci se nalaze i u dva opširna popisa Kliškog sandžaka iz 1574. i iz 1604. godine, u zabilješkama o čifluku Gazi Husrev-begova vakufa, s tom razlikom što se cijelo područje koje pripada vakufu naziva »Čifluk Kožulova« i što se izričito naglašava da prihod od tog čifluka ide za izdržavanje »imareta kojeg je Gazi Husrev-beg podigao u Sarajevu.«⁴⁾ Ali, nakon te zabilješke dolazi analitički popis svih naselja (sela i mezri) koje pripadaju vakufu, sa popisom u njima naseljenih stanovnika, te prihoda od poljoprivrede, stočarstva i drugih prihoda.

Najprije je bilo potrebno tačno utvrditi lokaciju naziva *Kožulova*. Kako je u svim navedenim dokumentima naznačeno da se dobra Gazi Husrev-begova vakufa nalaze u Skradinskom kadiluku »između tvrđava Kličevac i Ostrovica«, potražili smo na tom području takav lokalitet i ustanovili da i danas upravo između te dvije tvrđave postoji lokalitet sa imenom *Kožlovac*. Nakon toga je izvršena i ubikacija nekoliko sela koja se navode u defteru kao sela koja pripadaju čifluku *Kožulova*, pa je ustavljeno da se ona nalaze upravo oko tog lokaliteta *Kožlovac*.

¹⁾ Ovjereni prepis vakufname nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, Sidžil sarajevskog kadije br. 78, str. 96-100. Objavljen je prijevod u *Spomenici Gazi Husrev-begove četiristogodišnjice*, Sarajevo 1932, str. I-XXII. Ja sam se ovdje služio vlastitim prijevodom iz publikacije u rukopisu *Vakufname Bosne i Hercegovine iz XV i XVI vijeka*, str. 78-105.

²⁾ *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristo godišnjice*, Sarajevo 1932, str. XXIII.

³⁾ Muniba Spaho, *Mukarar-nama Husrev-begove mulkname*, Prilozi za orijentalnu filologiju X-XI/1960-61, Orijentalni institut, Sarajevo 1961, str. 205-214.

⁴⁾ Opširni defter za Kliški sandžak iz 1574. godine, original u Basbakanlik aršivi, Istanbul, TD No 533, fotokopije u Orijentalnom institutu u Sarajevu br. 92, fo 92/266 i Opširni popis za Kliški sandžak iz 1604. godine, original u Tapu ve Kadastro, Ankara, No 475, fotokopije u Orijentalnom institutu u Sarajevu br. 211, fo 211/282.

Dakle, nema sumnje u to da je današnji naziv Kožlovac nastao od ranijeg naziva »čifluk Kožulova«. Sva naselja koja su spadala u Gazi Husrev-begov vakuf, prema tome, nalazila su se na teritoriji današnjih Ravnih Kotara, tj. nešto sjeveroistočno od Biograda na moru, ili istočno od Zadra, ili još tačnije oko današnjeg mjesta Benkovac.

Od ukupno 25 sela i 6 mezri, koliko je upisano u oba navedena deftera, uspjeli smo ubicirati samo sedam naziva. To su današnja sela, sva u okolini Benkovca: Polača, Čista Mala i Velika, Podgrađe, Vukšić, Molat, Lišane (Ostrovičke) i Prović. Nazivi ostalih sela su se vremenom ili izgubili ili su doseljavanjem novih stanovnika dobili i nove nazive. Kako vidimo, među ovim ubiciranim nazivima nalaze se i neki koji se spominju i u vakufnami i druga dva navedena dokumenta: Podgrađe, Vukšić, Lišani (Lišane) i Molat (ovaj naziv je pogrešno čitan u objavljenom fermanu kao Solaci, a u mukarernami kao Mulaci).

Stanovništvo navedenog područja je zvanično imalo status raje. Naime, u oba deftera, i u onom iz 1574. i u onom iz 1604. postoji ovakva zabilješka: »*Raja* koja stanuje u okviru spomenutog vakufa plaća filurijsku pristojbu državnoj blagajni, a sve šerijatske obaveze i uobičajene daće plaćaju spomenutom vakufu.«⁵⁾ Već po tome što plaća filurijsku pristojbu vidi se da je to stanovništvo doseljeno pastirsko (vlaško) stanovništvo koje su Turci doselili iz drugih krajeva. Poznato je da je bila stalna praksa da se pusti krajevi naseljavaju lako pokretnim vlaškim stanovništvom koje se isključivo bavilo stočarstvom. Vremenom, to stanovništvo se tu stalno nastanilo i počelo se baviti zemljoradnjom, uz još uvijek bavljenje i stočarstvom, tako da su plaćali umanjeni iznos filurije. Godine 1574. to je iznosilo 90 akči, što je predstavljalo jednu trećinu od ukupnog iznosa filurije po stanovniku koji je tada iznosio 280 akči, a 1604. godine 100 akči, što je također bilo jedna trećina ukupnog iznosa od 300 akči, kolika je bila filurija u tom periodu. Filurijska pristojba je išla državnoj blagajni kao državni porez, a svi ostali porezi su pripadali vakufu.

Ukupan broj kuća koje su spadale u Gazi Husrev-begov vakuf iznosio je 1574. godine 250 kuća, a državi su plaćali filurijsku pristojbu u iznosu od 22.696 akči. Prihod koji je spadao vakufu za izdržavanje imareta u Sarajevu iznosio je 23.500 akči. Do 1604. godine broj kuća se nešto povećao i iznosio je 341. Vakufski prihod je i te godine bio isti kao i 1574, dakle 23.500 akči.

Što se tiče konfesionalne pripadnosti stanovništva, može se reći da je cjelokupno stanovništvo popisanih sela bilo kršćansko. Naime, situacija je bila ovakva: 1574. godine od ukupno 250 kuća bilo je svega 8 muslimanskih, a sve ostalo su bile kršćanske, a 1604. godine od 341 kuće bile su samo 4 muslimanske i to su bili poimenice četvorica istih domaćina, zabilježenih 1574, a druga četvorica su ili umrla ili odselila. Prema tome, u ovim najzapadnijim graničnim krajevima Carstva krajem XVI stoljeća širenje islama skoro nije ni bilo evidentno.

Od poljoprivrednih proizvoda na vakufskom dobru su se gajile žitarice: pšenica, mješanac i zob, zatim bostan (sitno povrće uzgajano

⁵⁾ OIS, defter br. 92, fo 92/273 i defter br. 211, fo 211/288.

uz kuću), te lan, voće, crveni i bijeli luk, kupus, badem i orah. Značajna grana bila je pčelarstvo i proizvodnja meda, kao i vinogradarstvo i proizvodnja šire i vina. Isto tako, važna grana je bila stočarstvo, sa gajenjem sitne stoke i svinja. Porezi od svih ovih proizvoda pripadali su vakufu. Moguće je da je dio tih proizvoda išao za potrebe imareta direktno u naturi, a ne u novcu.

Ova vakufska imanja Gazi Husrev-begova vakufa nestala su gubljenjem turskih posjeda na tom području za vrijeme bečkog rata 1681. do 1696. godine.

U blizini čifluka Kožulova zavještao je jedan čifluk i Ferhad- paša Sokolović, bosanski sandžak-beg od 1574. godine, a od 1580. prvi bosanski beglerbeg. On je ostavio zadužbine u više mjesta i kao kliški sandžakbeg i kao bosanski sandžakbeg, odnosno beglerbeg, a najznačajnije u sjedištu beglerbegluka, Banjaluci. Međutim, ovdje neće biti govora o tim zadužbinama u Banjaluci jer se o njima, manje-više, zna, nego o Ferhad-pašinim zadužbinama u mjestima Zemunik, Vrana i Hrvace. Zemunik i Vrana su danas mjesta u blizini Vranskog jezera, nešto istočno i sjeveroistočno od Biograda na moru, a Hrvace je selo u blizini Sinja. Iz Ferhad-pašine vakufname se vidi da je on uvakufio čifluk po imenu Tinj i odredio ga za izdržavanje sljedećih objekata koje je podigao: džamija u Zemuniku, mekteb u tvrđavi Vrana i džamija, mekteb i dućani u Hrvacima.⁶⁾ Tinj je i danas poznato naselje u općini Benkovac. Ferhad-paša je lično učestvovao u osvajanju ovih područja, da bi ih kasnije otkupio od države i uvakufio. Čifluk Tinj se sastojao od 10 pojedinačnih obradivih posjeda (mezri). U opširnom popisu Kliškog sandžaka iz 1604. godine stoji ovakva zabilješka: »Čifluk Ferhad-paše, bivšeg bosanskog beglerbega ... spada među zemlje koje je on lično osvojio. Njegove prihode je uvakufio za džamiju i mekteb koje je u Božije ime podigao u nahiji Kotari (u kasabi Zemunik), kao i za džamiju i njene potrebe koju je oživio u kasabi Hrvace, te za službenika mekteba u tvrđavi Vrana. Budući da je taj posjed blizu mora i u isturenom graničnom području, pa ga zbog toga nije moguće kako treba obrađivati, to je u novom defteru zavedeno da se carskom službeniku, koji dolazi da u oblasti s one strane Kupe prikupi vlaške prihode, daje svake godine iznos od 2.000 akči kao globalan iznos poreza filurije.«⁷⁾

Iz ovoga se vidi da su stanovnici tog čifluka plaćali državi filurijsku pristojbu u paušalnom godišnjem iznosu od 2.000 akči, pa su prema tome bili vlasni-stočari, a ostali prihodi su pripadali vakufu.

Ove Ferhad-pašine zadužbine su imale veliki značaj za razvitak navedenih mjesta koja su imala tendenciju da prerastu u kasabe, a to su Zemunik i Hrvace bili i postali. O tome je opširnije pisao dr. A. Handžić i mi se ovdje nećemo na tome zadržavati.⁸⁾

6) Prepis vakufname postoji u Sidžilu vakufnama Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu I, str. 141, br. 209. Ja sam se koristio prijevodom Fazilete Cviko iz knjige u rukopisu *Vakufname Bosne i Hercegovine iz XV i XVI vijeka*, str. 403-431.

7) Defter br. 211, fo 211/313.

8) Adem Handžić, *O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću — uloga države i vakufa*, Prilozi za orijentalnu filologiju XXV/1975, str. 133-170.

O ostalim vakufima na ovome području postoji jedan objavljen rad,⁹⁾ pa ćemo ovdje samo pobrojati vakife i njihove zadužbine (a to su uglavnom džamije) sa osnovnim podacima o vakufskim prihodima. Osnovni izvor za ove podatke bio je opširni popis za Kliški sandžak iz 1604. godine, u kojem se, između ostalog, nalaze i podaci o vakufima.

Livno kao najveći i najrazvijeniji grad Kliškog sandžaka u kome su sjedili i sandžakbezi, imao je i najveći broj džamija, a time i vakufa. Evo podataka o vakufima u Livnu 1604. godine.

Vakuf džamije Sinana-čauša (Džumanuša) imao je aktivu u gotovom novcu od 58.171 akče i kiriju od 12 dućana godišnje iznos 2.230 akči. Uz ovu džamiju je bio podignut i mekteb koji je izdržavan iz sredstava vakufa.

Vakuf džamije Bali-age Ljubunčića (Balaguša) imao je gotovine u iznosu od 128.560 akči, zatim kiriju od 18 dućana godišnje 3.400 akči, te prihode od mlinova godišnje 400 akči. Na osnovu natpisa iznad ulaza u džamiju vidi se da je ova džamija podignuta 920. godine (1514/15). Jasno je otkud je džamija dobila naziv Balaguša, po imenu vakifa Bali-age Ljubunčića, dakle domaćeg čovjeka iz Livna, koji je želio da svome gradu ostavi vrijednu zadužbinu. Iz prihoda vakufa vidi se da je njegov vakuf bio najbogatiji u Livnu.

Vakuf džamije Mehmed-age imao je prihod u gotovini 49.284 akče, te kirije od 25 dućana čiji iznos nije naznačen. Džamija sa ovakvim nazivom u Livnu ne navodi se u poznatoj literaturi, ali se navodi džamija Dukatar Hadži Ahmeda koja se ne spominje u defteru. Iz natpisa kojeg saopštava Evlija Čelebija vidi se da je ta Dukatareva džamija podignuta 1587. godine, pa je morala biti evidentirana u defteru iz 1604. godine. U samom natpisu nije sadržano ime graditelja nego ga daje sam Čelebija koji kaže: »...blizu čaršije nalazi se stari tvrdo zidani hram pod kupolom, to je džamija Dukatar-oglu Hadži Ahmeda.« Moguće je da je Čelebija pogrešno zapisao ime dobrotvora, a poznato je da je on ponekad i pravio greške, pa da je to, u stvari, džamija Mehmed-age umjesto Hadži Ahmeda.

Vakuf džamije Muhameda Perko-zade (Muhameda spahije ili Perkuša) imao je prihod od 84.000 akči u gotovini. Uz džamiju je postojao i mekteb koji je izdržavan iz istih sredstava. Ova je džamija u narodu bila poznata po imenu Perkuša. Sada se može dati objašnjenje odakle dolazi taj naziv, narod ju je tako prozvaao po imenu osnivača koji se zvao Perko-zade (Perković).

Vakuf džamije Mustafa-paše (Lala-pašina džamija) sastojao se od sredstava u gotovom novcu u iznosu od 123.326 akči, te kirije od 8 dućana godišnje 1.280 akči. Navedeni Mustafa-paša je Lala Mustafa-paša Sokolović koji je bio kliški sandžakbeg od 1574. do 1577. godine. Iako je sjedište kliških sandžakbegova zvanično bilo u Klisu, oni su cijelo vrijeme sjedili u Livnu. Otuda se Musftafa-paša odlučio da tu

⁹⁾ Fehim Dž. Spaho, *Džamije i njihovi vakufi u gradovima Kliškog sandžaka početkom XVII stoljeća*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke IV, str. 217—230.

podigne džamiju i to u vrijeme kad je sjedio u Livnu kao sandžakbeg. Džamija je podignuta 1577. godine.

Vakuf mesdžida Pehlivan Husejna imao je gotovine 13.000 akči, a vakuf džamije Hadži Uveysa 18.000 akči. Za vakuf mesdžida Husejna Etmekdzî-zade u defteru stoji sljedeća zabilješka: »Mutevelija ovog vakufa je otputovao u Sarajevo, te se nisu mogli uzeti podaci o prihodima i izdacima vakufa.«¹⁰⁾ Na osnovu te zabilješke može se donijeti općenit zaključak da su podaci koji su unošeni u ovaj defter o novčanom stanju pojedinih vakufa uzimani direktno od mutevelija dotičnih vakufa, pa se mogu smatrati potpuno tačnim.

U Konjicu je 1604. godine postojao vakuf mesdžida Tabanica (?) Ahmeda sa prihodom od 4.000 akči u gotovu novcu i izdavanjem u zakup 30 dućana u mahali Varda. Ovaj se mesdžid nije mogao sa sigurnošću ubicirati. Kako je i u ranijem kliškom defteru iz 1574. god. zabilježen isto kao i u ovome iz 1604. Tabanica Ahmed, sigurno je da je pisar dobro zabilježio naziv. Poznato je, međutim, da je u Konjicu u to doba postojala džamija Mehmed-čauševa ili tekijaska džamija koja je sagrađena još 1559. godine. Na osnovu vakufname vidi se da je za taj objekat bila uvakufljena gotovina, a iz deftera se također vidi da je mesdžid evidentiran u defteru izdržavan iz gotovine, a ne od nekretnina, što navodi na pretpostavku da je mesdžid evidentiran u defteru možda Mehmed-čauševa džamija.

U Prozoru su, pored džamije sultan Bajezid-hana, postojale još dvije džamije koje su imale svoje vakufe: vakuf džamije Hadži Nesuha je imao gotovog novca u iznosu od 36.000 akči, a vakuf džamije zaima Mehmed-bega 40.000 akči gotovine.

I u Pruscu su, također, postojala dva vakufa: vakuf džamije Jahja-paše je izdržavan od sljedećih prihoda: 24.000 akči gotovog novca, prihodi od karavan-saraja i prihodi od 10 vakufskih dućana po 60 akči godišnje. Neki Sofi Omer-aga je ovome vakufu dodao još 1600 akči i odredio da se u ovoj džamiji uči sura »Jasin«. Drugo je bio vakuf Bali-age, brata umrlog Rustem-paše, koji je, kako se zna, bio veliki vezir i koji je u Sarajevu podigao poznati Brusa bezistan. Podatak da je Bali-aga brat Rustem-paše nalazi se u opširnom defteru kliškog sandžaka iz 1574. godine, gdje doslovno stoji: »Mahala džamije Bali-age, brata umrlog Rustem-paše.«^{* * 11)} Početkom XVII stoljeća bio je umro i Bali-aga. Naime u defteru iz tog vremena se kaže: »Mahala džamije umrlog Bali-age.«¹²⁾ Navedeni Bali-aga može biti brat Rustem-paše Hrvata koji je rodom iz Skradina i koji je bio veliki vezir na dvoru sultana Sulejmana. Umro je 1561. godine, pa se prema tome u defteru iz 1574. god. bilježi kao umrli. Ne bi mogao biti brat onog Rustem-paše koji je sahranjen u posebnom turbetu kod banjalučke Ferhadije, jer je taj Rustem-paša poginuo 1595. godine, pa je 1574. kada je sačinjen defter, još bio živ. Ovaj vakuf se sastojao od 40.000 akči gotovine, kirije od 9 dućana po 90 akči godišnje, 4 mlina sa godišnjim prihodom od 120 akči, jedne bašče sa godišnjim prihodom od 20 akči i 2 kuće sa

¹⁰⁾ Defter for. 211, fo 211/96.

¹¹⁾ Defter br. 92, fo 92/105.

¹²⁾ Defter br. 211, fo 211/56.

prihodom od po 12 akči. Uz džamiju je postojao i mekteb koji je izdržavan iz vakufskih sredstava.

Gornji Vakuf je u početku svog nastajanja nosio ime Česta. Imao je jednu džamiju, a to je bila džamija Mehmed-bega Stočanina, čiji se vakuf sastojao od 56.460 akči gotovine, od zakupa jednog zemina godišnje 800 akči, te prihoda od 10 dućana i od karavan-saraja. I uz ovu džamiju je postojao mekteb. Vakuf Mehmed-bega Stočanina je odigrao značajnu ulogu u nastajanju i razvitku grada Gornjeg Vakufa.

O tome postoje dva opširnija rada i treba ih vidjeti.¹³⁾

I Donji Vakuf nije imao takav naziv, nego se zvao Novosel ili Nevabad. Godine 1604. je imao dvije džamije: vakuf džamije Ibrahim- bega Malkočevića imao je gotovine u iznosu od 37.000 akči, zatim prihod od kirija za 18 dućana godišnje 508 akči i prihod od 3 mlina na rijeci Krki godišnje 1.740 akči. Uz džamiju je bio i mekteb. Drugi vakuf bio je vakuf džamije Mehmeda čelebije sa prihodom od 40.400 akči u gotovom novcu. I na razvoj Donjeg Vakufa su veliki uticaj imali ovi vakufi, o čemu također postoji jedan opširniji rad.¹⁴⁾

U Glamoču je postojao vakuf džamije Malkoč-bega, bosanskog i kliškog sandžakbega. Vakuf se sastojao od gotovine u iznosu od 23.000 akči, kirije od 9 dućana, te još 7.200 akči u gotovom koje je uvakufio neki Hadži Ahmed i pridodao taj iznos Malkoč-begovu vakufu.

Od dalmatinskih gradova vakufski objekti su postojali u Sinju, Klisu, Vrlici i Kninu, a kako smo ranije vidjeli i u Hrvaciima, Zemunik i Vrani.

U Sinju je bio vakuf mesdžida Hadži Hamze sa prihodom od 5.500 akči u gotovom novcu, te kirije od 7 dućana godišnje 700 akči. Uz mesdžid je postojao i mekteb koji je izdržavan od vakufskih sredstava.

U Klisu je postojala Murad-begova džamija. To je bila džamija Murad-bega Tardića, prvog kliškog sandžakbega i Gazi Husrev-begovog čehaje, koji se naročito istakao u borbama oko Klisa 1537. godine pa je, onda, jasno zašto je on podigao džamiju baš u Klisu. Murad-beg je kako se zna bio Husrev-begov mutevelija. Sahranjen je u Sarajevu i podignuto mu je turbe odmah uz turbe Gazi Husrev-bega u dvorištu Begove džamije. Vakuf Murad-begove džamije se sastojao od 20.000 akči gotovine, zatim godišnji prihod od 9 mlinova 10.000 akči, godišnji prihod od čifluka u nahijii Petrovo polje 15.000 akči i godišnji prihod od čifluka u nahiji Skradin 1.000 akči. I u okviru ovog vakufa je bio mekteb.

U Vrlici je dizdar tvrđave Vrana Iskender-aga podigao džamiju i uvakufio za njeno izdržavanje 95.000 akči gotovog novca, kao i četiri dućana koji su donosili godišnji prihod od 360 akči.

I, konačno, u Kninu je postojao vakuf džamije Mustafa-age, emina čija je aktiva bila 80.000 akči gotovine, te kirije od tri dućana godišnje 450 akči. Međutim, situacija sa ovim vakufom nije bila sasvim

¹³⁾ Adem Handžić, nav. rad i *Uloga džamije Mehmed-bega Stočanina u formiranju Gornjeg Vakufa*, Gornji Vakuf 1971.

¹⁴⁾ Adem Handžić, nav. rad.

jasna. Naime, u defteru iz 1604. godine postoji sljedeća zabilješka: »Spomenuti vakif je uvakufio 80.000 akči, ali on je imao obaveze prema državnoj blagajni, pa se nakon njegove smrti pojavio dug prema državnoj blagajni; 80.000 akči koje je uvakufio pa su zato uzapćene za državnu blagajnu.«¹⁵⁾ Kako je moglo doći do ovakve situacije ako se zna da je, na osnovu šerijatskih propisa, vakufski imetak, kad je vakuf već registrovan na sudu, nepovrediv i da se ni na kakav način ne može otuđiti. Moguće je pretpostaviti da je položaj na kome se nalazio omogućavao vakifu Mustafa-agi novčane mahinacije, tako da je stekao izvjesni imetak koji je onda uvakufio. Kada je umro ustanovljeno je na kakav način je došao do novca, pa je vakuf proglašen nevažećim, a novac vraćen državi.

To bi bio kraći pregled vakufa i vakifa na području nekadašnjeg Kliškog sandžaka, odnosno na teritoriji jugozapadne Bosne i Dalmacije.

VAKUFS AND VAKIFS IN WEST BOSNA AND DALMATIA

This is a discussion of vakufs on the territory of the previous Sandžak of Klis, which was founded in 1537, after the town was conquered by the Turks. It covers the period till the beginning of the XVII century.

The first part gives a survey of two vakufs on the territory of Dalmatia, which were vakufs of two great Bosnian vakifs, Gazi Husref- beg and Ferhad-paša Sokolović. Among other vakuf estates of Gazi Husref-beg he put into the vakuf also a čifluk named »Kožulova« and ordered it to be used for the support of his imaret in Sarajevo. That čifluk was near the present town of Benkovac, and today there is a village there called Kožulovac. The čifluk consisted of 25 villages and 6 mezra and gave to the vakuf an income of 23.500 akči yearly. In the vicinity of this čifluk Ferhad-paša testated a čifluk named Tinj and ordered it to support the mosque et Zemunik, the mekteb in the Vrana fortress and the mekteb in the Hrvace kasaba. Tinj also is a known settlement in the municipality Benkovac. These endowments of Ferhad-paša had a great significance for development of the above mentioned places.

The second part gives a short review of vakufs in the settlements that had kasaba status on the territory of the sandžak of Klis, with data concerning incomes and expenses of these vakufs. The following places are considered: Konjic, Prozor, Prusac, Oborci, Donji and Gornji Vakuf, Livno, Sinj, Klis, Vrlike, Drniš, Skradin, Glamoč, Jezero, Zemunik and Hrvace.

¹⁵⁾ Defter br. 211, fo 211/302.